

TENDENCIJE RAZVOJA SAVREMENIH RATNIH MORNARICA

Razvoj savremene tehnike i naoružanja zahvatio je punom mjerom i ratne mornarice kao izrazito tehnički vid oružanih snaga.

Vrhunska dostignuća nauke i tehnike, izražena prvenstveno otkrićem nuklearne energije, raketnih goriva i elektronike našla su praktičnu primjenu i na ratnim brodovima raznih vrsta, što je dovelo u posljednjih dvadeset godina do neviđenih, u pravom smislu riječi, revolucionarnih promjena u flotnim sastavima savremenih ratnih mornarica. Tako se, na primjer, klasična brodska artiljerija i pav-topovi, relativno ograničenih mogućnosti, zamjenjuju ili dopunjuju raketama gotovo neograničenog dometa sa nuklearnim bojevim glavama i elektronskim sistemima za vođenje ili samonavođenje; brodska torpeda na klasični pogon sa komprimiranim zrakom malog dometa zamjenjuju se torpedima sa električnim, hemijskim i drugim vrstama pogona i glavama za samonavođenje, ili raznim vrstama raketnih projektila s klasičnim ili nuklearnim bojevim glavama; pp-bombe, punjene klasičnim TNT-eksplozivom, zamjenjuju se savremenim pp-torpedima ili pp-raketama; klasične morske mine zamjenjuju se ili dopunjuju nekontaktnim minama sa novim vrstama upaljača i jačim klasičnim ili nuklearnim eksplozivom; brodski benzinski ili dizel-motori s ograničenim pogonskim resursima, zamjenjuju se na sve većem broju brodova gasnim turbinama ili nuklearnim reaktorima, itd.

Ovakav razvoj ratnih brodova i mornaričkog naoružanja, kao i tehnički razvoj drugih vidova oružanih snaga (naročito raketnih snaga i avijacije) — osposobljenih za efikasna nuklearna dejstva s ogromnih udaljenosti protiv ratnih brodova i njihovih baza — prouzrokuju ne samo brisanje iz flotnih lista određenih vrsta ratnih brodova i pojavu novih, dosad nepoznatih vrsta, nego i korjenite promjene organizacijske strukture ratnih mornarica, njihovih mjesta, uloge i zadataka, organizacije komandovanja i veze, način upotrebe flotnih snaga, itd.

Danas se u flotnim listama ratnih mornarica u svijetu nalazi oko dvadeset raznih vrsta površinskih ratnih brodova; od nosača aviona do torpednih čamaca i obalskih minolovaca; razne vrste podmornica (od kojih one sa nuklearnim pogonom i raketnim naoružanjem preuzimaju izvjesne zadatke koje su nekada imali kapitalni brodovi), te veliki broj vrsta pomoćnih brodova razne namjene.

Najnoviji tehnički pronalasci primjenjeni su prvenstveno na podmornicama, nosačima aviona, krstaricama i razaračima, a danas se već primjenjuju i na manjim ratnim i pomoćnim brodovima. Konstruišu se i sasvim nove vrste brodova, kao što su raketni čamci, torpedni brodovi s podvodnim krilima tzv. »morski hrtovi« koji imaju brzinu 50—100 čv; brzi protivpodmornički patrolni brodovi na vazdušnom ja-

stuku; nepotopljivi minolovci; lovci minolovci za prethodno otkrivanje mina elektronskim putem, itd., dok modernizaciji opreme i naoružanja pomorskih diverzanata i njihovom omasovljavanju pridaju prevashodan značaj velike i male RV.

Ovakav kurs razvoja savremene mornaričke tehnike u svijetu postavlja i pred našu RM niz važnih pitanja. Prije svega postavljaju se ova pitanja: u kojoj mjeri su naša zemlja, armija i njena ratna mornarica zahvaćene tim procesom; koliki su naši dometi u tome; da li mi možemo izdržati ritam i tempo razvijenih zemalja i da li i na koji način se konkretno naša RM može tehnički i inače pripremiti da adekvatno parira potencijalnom agresoru opremljenom savremenom tehnikom?

Veoma određen i sažet odgovor na prvo od ovih pitanja dao je već prije par godina državni sekretar za narodnu odbranu slijedećim riječima: »Nagli razvoj tehničkih sredstava i naoružanja u svijetu imperativno nameće i nama nove zadatke ubrzanog osvajanja pojedinih vrsta oružja«. Ovo se odnosi na sve vidove i rodove naših oružanih snaga, pa, naravno, i na RM.

Što se tiče naših mogućnosti — u cjelini uzevši, odgovor je također pozitivan, jer naše mogućnosti na ovom planu treba mjeriti, prije svega, ulogom i zadacima naših oružanih snaga, a ne aršinom neke mehaničke uporedbe sa bilo kojom velesilom.¹ Ako se stvari tako postave, a tako je jedino ispravno, onda se može reći da su naše relativne mogućnosti čak i veće od mogućnosti neke agresivne velesile, jer je nama sigurno lakše izgraditi armiju koja će biti sposobna da odbrani svoju zemlju, nego nekome ko svojoj armiji postavlja tako apsurdne i ambiciozne zadatke — pokoriti sve one zemlje svijeta koje se ne slažu sa agresivnim ekonomskim i društveno-političkim koncepcijama takve jedne velesile.

Pokušali bismo sada da konkretnije prikažemo najvažnije, već dosad izvršene, promjene kao i tendencije daljeg razvoja ratnih mornarica u svijetu i kod nas.

POVRŠINSKI RATNI BRODOVI

Sve važnije promjene u toku historijskog razvoja RM počinjale su uvijek od većih i najvećih ratnih brodova. Izuzetak od toga desio se u našem vijeku s *bojnim brodovima*. Budući da je to veoma ilustrativan primjer za našu temu, osvrnuli bismo se najprije na taj izuzetak.

Od pojave prvog pravog *bojnog broda*, pa sve do kraja drugog svjetskog rata, bojni brodovi bili su najveći i najsnažniji artiljerijski ratni brodovi koji su ikada zaplovili okeanskim prostranstvima. Zbog svojih taktičko-tehničkih karakteristika,² bojni brod je opravdano na-

¹ Vidi M. Jerković: »O nekim pitanjima mjesta i uloge malih ratnih mornarica«, *Mornarički glasnik*, br. 2/1959.

² U srednjem: 200 × 30 × 15 m dimenzije, 20—30.000 tona težine, 25—30 čv. brzine, s naoružanjem od 10 do 12 topova glav. kalibra 350—450 mm i 12—16 brodskih pav-topova, kalibra 100—150 mm, s pogonom 50—100.000 KS, s okloпом debljine 20—25 cm.

zivan »gospodarem mora«. U to vrijeme zaista nije postojao od njega vatreno jači, maritimno žilaviji i navigacijski sigurniji brod, te su se u prošla dva svjetska rata sudari flotnih sastava redovno završavali u korist onog združenog odreda koji je, uz ostale podjednake uvjete, imao u svom sastavu jedan ili više bojnih brodova.

Koliki se značaj pridavao tom brodu i kako se zbog najnovijih naučnih i tehničkih dostignuća postepeno gasio njegov značaj, vidi se iz slijedećih nekoliko podataka. Od 1906. godine, kad se pojavio prvi engleski bojni brod »Drednot« — do 1945. godine, kad je završila era ovih brodova — njihov broj kretao se ovako: u periodu prvih desetak godina, tj. od prvog svjetskog rata, osam najjačih sila izgradile su ukupno 85 bojnih brodova; uoči drugog svjetskog rata ove RM imaju samo 53 bojna broda, dok je u toku rata proizvedeno još svega 26 bojnih brodova. U prvih deset poslijeratnih godina broj bojnih brodova naglo je počeo padati, tako da danas više nema nijednog u stroju.

Postavlja se logično pitanje: koji su to momenti, u inače stalnom razvoju i jačanju RM, imali tako presudnu snagu da su zbrisali s flotnih lista takve kolose i to baš u periodu kad su na pomolu bila revolucionarna otkrića kao što je atomska pogonska energija koja daje brodu praktično neograničenu daljinu plovljenja, a time i ogromnu autonomnost i nezavisnost od baza; kao što su rakete brod-brod i brod-vazduh, golemih kalibara s ogromnim dometom i razornom snagom, što bi učinilo takve brodove neuporedivo snažnijim nego što su bili u svojoj klasičnoj artiljerijskoj varijanti; kao što su radarska i druga elektronska oprema koje bitno povećavaju domet osmatranja, sigurnost navigacije, preciznost navođenja projektila na cilj, itd.? Logično je bilo očekivati da će bojni brod baš zbog svojih ogromnih dimenzija biti jedan od prvih na koji će se pokušati smjestiti i iskoristiti ovakve revolucionarne tehničke tekovine. Međutim, to se nije dogodilo. Ova, na prvi pogled apsurdna pojava ipak ima svoje opravdane strategijsko-operativne i taktičko-tehničke, a donekle i ekonomske razloge.

Prvi od tih razloga leži u pojavi i naglom razvoju borbenog aviona, a s tim povezano, u pojavi nosača aviona.

Do pojave ratnog vazduhoplovstva, u naoružanju armija top je bio glavno i najjače oružje i u kopnenim vojskama i u ratnim mornaricama. Artiljerijski brod, odnosno brodski top, prošao je mnogovjekovnu evoluciju usavršavanja i osnažjenja po kalibru i dometu, po razornoj moći granate i preciznosti gađanja. No, kao i svako drugo tehničko sredstvo — klasični top je dostigao svoju taktičko-tehničku kulminaciju. U ratnoj mornarici to je bio top bojnog broda od 450 mm. Daljnje bitno povećanje kalibra i dometa pokazalo se i nerentabilno i tehnološki neizvodljivo. A taktičko-operativni razlozi borbe na moru tražili su i dalje: veći domet, jaču razornu moć, sigurnije pogotke. Tim zahtjevima, kojima top više nije mogao zadovoljiti — udovoljio je borbeni avion. Iako u početku još neusavršen,³ on je već nakon nekoliko godina svog usavršavanja mogao dosegnuti do mnogo udaljenijeg cilja

³ Prvi avion sa ograničenom borbenom namjenom konstruisan je 1910. god.

nego što je to mogao i najdalekometniji top kopnene vojske, odnosno u RM — bojni brod sa svojim najvećim kalibrima. Zbog toga su pobornici velikih flota odmah postavili pred konstruktore zadatak: naružati ratni brod ratnim avionima. Tako se u RM SAD pojavio već iste, 1910. godine, dakle uoči prvog svjetskog rata, prototip prvog nosača aviona. Bila je to zapravo krstarica »Birmingham«, čiju su palubu očistili od brodske artiljerije i stvorili time platformu za polijetanje i slijetanje aviona. Već prvi tehnički uspjesi do početka prvog svjetskog rata i prvi taktički uspjesi u toku rata bili su veoma ohrabrujući, tako da su nosači od samog početka svog postojanja počeli potiskivati bojne brodove kao gospodare mora.⁴

Zahvaljujući sve bržem razvoju avijacije, iskustva iz drugog svjetskog rata, potpuno su afirmisala nosače aviona i oni su temeljito ugrozili daljnji opstanak bojnih brodova.

Drugi važan razlog ekonomsko-taktičkog karaktera, koji je uslovio odlazak bojnih brodova u makulaturu, u pojavi je interkontinentalnih i balističkih raketa raznih tipova. S obzirom na to što su te rakete opremljene atomskom glavom i relativno preciznim sredstvima za navođenje — to se neizbježno moralo doći do zaključka da bi bojni brodovi (proizvodnja jednog broda stoji 100—150 milijardi dinara) — bili prvi i veoma rentabilni ciljevi za atomske udare. Taj momenat bio je, dakle, još jedan razlog više da se bojni brodovi definitivno zbrišu sa flotnih lista.⁵

Momentano *nosači aviona*, kao najveći ratni brodovi, pretenduju da budu »gospodari mora«. S obzirom na njihove taktičko-tehničke karakteristike, dimenzije, naoružanje i opremu, kao i na dosadašnja iskustva u njihovoj upotrebi — takve pretenzije su, bez sumnje, osnovane. Međutim, baš s obzirom na njihove dimenzije⁶ i ovdje se logično nameće pitanje koje se postavilo i za bojne brodove, tj. nije li, pri postojanju savremenih sredstava sposobnih za brzo, sigurno i efikasno otkrivanje i uništenje takvih morskih kolosa, besmislica držati ih danas u stroju, pa čak i graditi nove? I, ne stoje li ekonomski i neki tehnički argumenti, koji su doprinijeli brisanju s liste bojnih brodova, također, i za nosače aviona i to u još većoj mjeri? Ti argumenti nesumnjivo stoje i iz njih sigurno proizlaze dva osnovna zaključka: prvo, sigurno je da trku u izgradnji ove vrste brodova mogu da izdrže jedino dvije

⁴ Kakvom brzinom je tekao taj proces zamjene vidi se iz slijedećih podataka: Od 1910. do I svjetskog rata bilo je svega u dve RM 5 nosača aviona; u toku rata proizvedeno je još 7 nosača aviona, rekonstrukcijom određenih krstarica i transportnih brodova; uoči drugog svjetskog rata bilo je u četiri RM ukupno 19 pravih nosača aviona; u toku rata proizvedeno je rekonstrukcijom ili novogradnjom još 196 nosača aviona.

⁵ Na priloženom grafikonu prikazana je vremenski i brojčano pojava, uspon i nestanak bojnih brodova.

⁶ U srednjem dimenzije: 300 × 60 × 30 m, deplasmana 50—60.000 tona; brojno stanje posade — 2.500 ljudi; sposoban da ukrca oko 4.000 vojnika, 50—60 borbena aviona, ili 25 velikih transportnih helikoptera, koji u jednom poletu mogu prebaciti desantni bataljon; krcat savremenom elektronikom za navigaciju, osmatranje i vezu; ovakav nosač aviona predstavlja integralnu autonomnu združenu formaciju svih vidova, rodova i službi oružanih snaga.

ekonomski najjače i tehnički najrazvijenije zemlje — SAD i SSSR;⁷ drugo: sigurno je da bi, u slučaju jednog totalnog rata, nosači aviona — kao najveći i najskuplji objekti na moru i kao najopasnije sredstvo za nanošenje strategijskih udara po protivnika — bili prvi ciljevi na koje bi se sručio potencijalni protivnik svim raspoloživim sredstvima.

No, postoji i jedan sasvim drugi, po mišljenju protagonista kapitalnih brodova, izuzetno krupan razlog koji je, uprkos navedenih, doveo u poslijeratnoj izgradnji određenih RM ne samo do toga da su nosači aviona ostali na flotnoj listi nego se čak grade i novi, uz primjenu svih najnovijih dostignuća savremene nauke i tehnike. Taj razlog proizilazi iz shvatanja reakcionarnih, imperijalistički nastrojenih ideologa SAD, da je nosač aviona pri današnjoj međunarodnoj konstelaciji snaga najpodesnije sredstvo za vođenje lokalnih ratova daleko od svoje zemlje; najpodesnije sredstvo za održavanje kolonijalizma, odnosno za širenje neokolonijalizma, za gušenje oslobodilačkih pokreta u Aziji, Africi i Latinskoj Americi, za suzbijanje širenja socijalizma u svijetu uopće. Da je to tako, najbolje se vidi iz činjenice da se od svih postojećih 75 nosača aviona, pretežna glavnina — 57, nalazi u sastavu RM SAD.⁸

K tome brojčanom pokazatelju valja dodati i mirnodopski raspored tih nosača, koji su pokrili i koji praktično kontrolišu sve oceane i veća mora svijeta, što također ukazuje na ambicije i prave namjere njihovih gospodara. Napokon, direktno angažovanje nosača aviona Sedme američke flote u tekućoj agresiji protiv vijetnamskog naroda najbolji je dokaz postojanja naprijed spomenute politički-strategijske koncepcije.

Polazeći od takvih shvatanja, u SAD su u posljednjih 15 godina uloženi ogromni naponi da se, prije svega, ova vrsta brodova maksimalno usavrši. Krajem 1961. godine završen je i uvršten u stroj dosad najveći i najmoderniji nosač aviona »Enterprise«.⁹

⁷ To najbolje potvrđuje i navedena debata u Ministarstvu RM V. Britanije kao treće po redu pomorske sile: ministar RM admiral Maykew i prvi lord admiraliteta Ser Luce dali su ostavku nakon odluke mjerodavnih državnih faktora da V. Britanija ne može finansijski izdržati izgradnju planirane serije nosača aviona.

⁸ Preostalih 18 nosača aviona nalaze se u sastavu RM osam drugih država i to: u RM V. Britanije — 7, Francuske — 4, Australije — 2, a u RM Kanade, Holandije, Argentine, Brazila i Indije — svega po jedan nosač aviona. U isto vrijeme, SSSR, kao socijalistička i miroljubiva zemlja, nema ni jedan nosač aviona niti namjerava da ih gradi, iako bi to mogla veoma lako da realizuje, s obzirom na industrijske, tehničke i ekonomske mogućnosti. Još manje to namjerava bilo koja druga socijalistička zemlja.

⁹ Taktičko-tehničke karakteristike: dužina 335 m, širina 76 m, visina 45 m, deplasman 85.000 t, pogon 8 atomskih rektora ukupne jačine 300.000 KS koji s jednim punjenjem nuklearnog goriva obezbjeđuju maksimalnu brzinu — 35 čv. i daljinu plovljenja 400.000 Nm ili dvadeset puta oko Zemaljske kugle. Na brod se može smjestiti do 80 borbenih aviona, od kojih je dio osposobljen za nošenje nuklearnih bombi. Posada broda (bez avijatičara) 3.000 ljudi; može se ukrcati ukupno oko 5.500 ljudi — znači pola pješadijske divizije. Brod je opremljen najnovijim sredstvima navigacije, radarske tehnike i veze; ima na sebi potrebne radionice za samostalne opravke, raspolaže ogromnim količinama hrane i goriva, i tako dalje.

Daljnje tendencije u RM SAD izražavaju se u usavršavanju ove vrste brodova, a vjerojatno i u postepenoj zamjeni klasičnog parno-turbinskog pogona nuklearnim i na ostalim brodovima.

Pa ipak, uprkos takvim impozantnim i neospornim mogućnostima ove vrste brodova, postavlja se ozbiljno pitanje njihove svrsishodnosti pri sadašnjoj svjetskoj vojnopolitičkoj konstelaciji snaga. Ovi brodovi, doduše, već sada izvršavaju svoj prvi, ograničeni zadatak u lokalnoj agresiji, no problematično je da li će ga moći uspješno i završiti. Razvoj događaja u Vijetnamu daje već danas dovoljno elemenata da se ozbiljno posumnja u to. Još je problematičnija mogućnost izvršavanja onog njihovog drugog, mnogo šireg, strategijskog zadatka u eventualnom ratu. Naime, pri postojanju protivničkih podmornica naoružanih snažnim nuklearnim raketama, avijacije velikog doleta sa nuklearnim bombama, interkontinentalnih i balističkih nuklearnih raketa, i (možda) kosmičkih borbenih letelica, — a sve to zajedno sa vanrednim mogućnostima elektronskog izviđanja i otkrivanja ciljeva na moru — veoma su mali izgledi da bi oceanska prostranstva bila sposobna sačuvati ove morske kolose od oka i uništavajućeg udara.

U svakom slučaju, sigurno je jedno: držanje nosača aviona s ovakvom namjenom besmisleno je tačno u onoj mjeri u kojoj su besmisleni i besperspektivni ratovi kao što je onaj u Vijetnamu i još besmisleniji svjetski nuklearni rat. Upravo zbog toga su tendencije razvoja, daljnje usavršavanje, omasovljavanje ili opadanje broja i značaja nosača aviona najdirektnije uslovljeni odgovorom na danas najkrupnije pitanje savremenog čovječanstva — da li rješavati međunarodne odnose posredstvom sile, tj. svjetskim nuklearnim ratom ili raditi na očuvanju mira u svijetu.

Gledano sa tog stanovišta, još manje smisla ima držati u stroju jedan ili nekoliko nosača aviona, kakav je slučaj sa svim nabrojanim manjim RM. Te zemlje drže ih najvjerojatnije zbog izvjesne inercije u shvatanjima odgovarajućih pomorskih faktora, zbog nekog (relativnog) vojno-političkog prestiža užih razmjera ili sl. No to je suviše skupo sredstvo za tako ograničen cilj, te je najvjerojatnije da će, prije ili poslije, te zemlje brisati i ovu vrstu brodova iz svojih flotnih lista, kao što su to nedavno učinile sa svojim bojnim brodovima.¹⁰

Krstarice su ratni brodovi koji, zbog svojih taktičko-tehničkih karakteristika, dijele s jedne strane sudbinu bojnih brodova, a s druge, dobrim dijelom imaju sudbinu nosača aviona. To najbolje ilustruju slijedeći podaci. Do pojave bojnih brodova to su bili najjači artiljerijski brodovi. Uoči drugog svjetskog rata bilo ih je 207 u 11 najjačih pomorskih sila; u toku rata preko 350 u 25 jačih i najjačih RM; poslije rata u 16 RM ima ih svega 95, od čega u stroju RM SAD — 41, SSSR — 23 i Engleske — 5. Ostalih 26 krstarica nalaze se u 13 drugih RM, znači prosječno dvije krstarice u svakoj od njih. Osnovni razlozi za ovako opadanje značaja ove vrste broda i njihovo ispadanje iz stroja slični su razlozima nestanka bojnih brodova. Činjenica da se u RM ipak

¹⁰ Zbog svih tih razloga, mogućnosti i vjerojatnoća u priloženom grafikonu su tendencije daljnjeg razvoja ove vrste brodova dvosmjerno označene.

zadržao toliki broj krstarica vezana je, prije svega, za postojanje i savremenu namjenu nosača aviona, pri čemu grupe krstarica samostalno ili kao lideri grupa razarača imaju osnovni zadatak neposredne zaštite nosača aviona od napada s mora, ispod mora i iz vazduha. U skladu s takvom namjenom i zadacima teče i njihovo prenaoružavanje i modernizacija. Teži se zamjeni klasične brodske protivavionske artiljerije raketama i zamjeni klasičnog pogona nuklearnim.¹¹

U ostalim manjim RM su zapravo stare krstarice iz drugog svjetskog rata predane ili prodane od SAD, Engleske ili SSSR-a. Budući kao takve tehnički zastarjele i preskupe za održavanje i eksploataciju, a taktički bespredmetne i nepodesne — osim kao dobar cilj za protivnika — najvjerojatnije će završiti u starom gvožđu kao i bojni brodovi, i to vjerojatno, prije nego što dođe do njihove praktične upotrebe.

U svakom slučaju, sve krstarice, i klasične i one najmodernije bile bi u eventualnom ratu, s obzirom na svoje dimenzije,¹² veoma privlačan i rentabilan cilj za nuklearne udare, te bi vjerojatno mali broj preživio ne kraj, nego i sam početak takvog rata.

Što se tiče naše RM mi nismo nikad imali niti ćemo imati bojne brodove, nosače aviona i krstarice. Razlozi tome nisu samo materijalno-finansijske i tehničke prirode. Oni leže prvenstveno u strategijskoj i operativno-taktičkoj neoprepariranosti posjedovanja te vrste brodova za naše uslove. To je najsažetije formulisao vrhovni komandant drug Tito već prije 15 godina u Divuljama, rekavši, pored ostalog i ovo: »Mi nemamo za cilj da gradimo nosače aviona, oklopne brodove i krstarice... Mi nećemo osvajati ničiju zemlju, a za odbranu Jadranskog mora nama su potrebne brze i lake najsavremenije jedinice...«

U ove dvije rečenice data je posredno vojno-politička ocjena mjesta i uloge savremenih kapitalnih brodova agresivnih pomorskih velesila uopće, a time i njihova sudbina u budućnosti kao i ocjena karaktera naše spoljne politike, čime je automatski određena i politika izgradnje naše RM. Drugim riječima, u svakoj pomorskoj zemlji uvijek su prisutne tendencije da se izgradi onakva RM, da se grade onakvi brodovi koji se smatraju najpodesnijim za izvršenje onih zadataka koji bi se u slučaju rata mogli postaviti pred odgovarajuću RM. Pri tome je, naravno, najveća mudrost državnika i vojnika — biti realan.

Naprijed navedena uloga i zadaci naše RM određeni od vrhovnog komandanta detaljnije su precizirani u novoj Ratnoj službi. Oni se, kratko rečeno, svode na slijedeće: samostalno ili u sadejstvu s jedinicama KoV i RV braniti naše otoke, teritorijalno more i obalu; braniti dužobalne i međuotočne komunikacije radi dotura i evakuacije; sadejstvovati primorskom krilu fronta KoV, itd. Za izvršenje ovakvih zadataka bila bi zaista besmislica graditi nosače aviona, kad avioni

¹¹ Ovo je, naravno, izvodljivo samo u RM tehnički i ekonomski najrazvijenijih zemalja. Danas su već gotovo sve njihove krstarice opremljene savremenom elektronikom, jedan broj njih je prenaoružan, zamjenivši topove raketama brod-brod i brod-vazduh, a 1961. godine je završena u SAD i prva krstarica s atomskim pogonom (»Long Beach«).

¹² U srednjem dimenzije: cca 180 × 25 × 18 m, deplasman 10—18.000 tona. proizvodna cijena 150 do 200 milijardi dinara.

moгу da polijeću s obalnih i otočnih aerodroma, koji su, iako osjetljivi u savremenim uslovima, ipak neuporedivo žilaviji nego aerodromi u vidu nosača aviona. Za nas je bitno, imati avione i helikoptere podesne za dejstva na moru i sadejstvo s raspoloživim pomorskim snagama, a ne nosače aviona. Za naše uslove bila bi besmislica graditi artiljerijske brodove tipa bojnog broda ili krstarice, kad topovi ili druga savremenija sredstva obalske odbrane mogu dejstvovati sa otoka i obale kao sa artiljerijskih platformi koje, iako osjetljive, ipak su neuporedivo žilavije nego artiljerijske platforme u vidu bojnih brodova ili krstarica. Bitno je za nas, dakle, imati dobra i savremena sredstva obalske odbrane, a ne teške artiljerijske brodove.

Ukratko, uz upotrebu svih odbrambenih otočnih sila i sredstava, dobru organizaciju sadejstva i žilav i elastičan otpor, te uz određenu podršku avijacije, naš otočni dužobalski pojas i s otocima zatvoreno teritorijalno more mogu uspješno braniti i pomorske snage u kojima nema kapitalnih brodova.

Slijedeći po veličini savremeni površinski ratni brodovi su *razarači*. Od dvadesetak vrsta postojećih ratnih brodova na flotnim listama savremenih ratnih mornarica razarači su jedna od najmasovnijih vrsta. U svim RM ima u stroju (i u raspremi) 717 razarača, pored 829 eskortnih razarača i njima sličnih fregata.¹³ To su, bez sumnje, brodovi koji po svojim taktičko-tehničkim karakteristikama i fleksibilnosti taktičke upotrebe predstavljaju i za savremene uslove najpodesnije površinske ratne brodove. Podesni su jednako za dejstva u velikim i otvorenim morima i oceanima, kao i u uskim zatvorenim morima; podesni su za ofanzivna dejstva kao i za odbrambene svrhe. Podesni su i dovoljno automomni i žilavi za samostalna dejstva protiv raznih ciljeva na vodi, pod vodom i u vazduhu. Vrlo su upotrebljivi kao lideri i brodovi podrške u flotnim sastavima brodova slabijih od razarača i za obezbeđenje u sastavima s brodovima jačim od njih. U tim i takvim sretno odabranim taktičko-tehničkim osobinama razarača i leži odgovor na pitanje zašto je to još i danas tako masovan površinski brod.

Pa ipak, pod utjecajem najnovijih, naprijed već više puta spomenutih naučnih i tehničkih otkrića, i kod ove vrste brodova se osjećaju određene tendencije razvoja. I to u dva osnovna smjera:

Prije svega, osjeća se njihovo naglo broječno opadanje. Do prvog svjetskog rata bilo je u svim RM svijeta oko 800 razarača; u drugom svjetskom ratu bilo ih je, samo u 10 najjačih RM preko 1.230, a danas ih ima svega 717 u svih 36 RM koje momentalno raspolazu ovom vrstom brodova. Osim toga, od postojećih 717 razarača 487 otpada samo na RM SAD i SSSR, dok preostale 34 RM imaju zajedno 230 razarača ili prosječno — svaka po 7 takvih brodova. No, slika i tog prosjeka ispada sasvim drukčija kad se zna da od ove 34 države njih dvadeset ima svega po 1—3 razarača. Ako tome dodamo i činjenicu da su to gotovo odreda razarači iz drugog svjetskog rata, koje su pomorske velesile predale ili prodale drugim manjim zemljama i slabijim RM, i koji su, prema tome, ne samo materijalno veoma dotrajali, nego i po tehničkoj opremi i na-

¹³ Prema podacima iz »Jane's Fighting ships«, 1964/65.

oružanju zastarjeli — onda je više nego sigurno da će se u relativno veoma bliskoj budućnosti još više smanjiti broj RM koje će imati razarače i kao ukupan broj samih razarača.

Samostalna obnova ovog dijela nacionalnih flota ne dolazi u obzir u industrijski i tehnički nerazvijenim ili slabo razvijenim zemljama, a takvih je najveći broj. Kupovina, pak, novih savremenih razarača od drugih razvijenih zemalja jedva da dolazi u obzir, jer samo jedan novi razarač klasičnog tipa od 3.000 do 5.000 tona stoji danas preko 40 milijardi dinara, dok jedan savremeni razarač s atomskim pogonom prelazi cijenu i od 150 milijardi dinara. Razumije se da skromni budžeti malih i većine srednjih RM ne mogu ili veoma teško mogu podnijeti izdatke samo za ovu vrstu brodova.¹⁴

Na tendenciju opadanja broja razarača, barem djelimično, djeluju isti oni savremeni tehnički i već spomenuti razlozi van RM koji su zbrisali s lica mora bojne brodove, a veoma ozbiljno ugrozili i krstarice. Jer, iako je razarač srednje tonaže po dimenzijama daleko manji od kapitalnih brodova,¹⁵ on je još uvijek rentabilan nuklearni cilj, te bi u slučaju općeg nuklearnog rata, sigurno, bio među nuklearnim metama.

S druge strane, osjećaju se istovremeno i tendencije afirmacije ove vrste ratnih brodova zbog veoma uspješne primjene najnovijih tehničkih dostignuća na njima. Savremeni razarači naoružani su pav-raketama i osposobljeni za vrlo efikasnu protivavionsku odbranu ne samo od klipnih i nadzvučnih aviona već i raketa kopno-more, brod-brod, i avion-brod. Oni se, nadalje, naoružavaju modernim torpedima i brodskim raketama s glavom za samonavođenje i to za borbu i protiv površinskih ciljeva i protiv podmornica («Asrok»). Napokon, s obzirom na relativno velike dimenzije ove vrste brodova, već je na izvjesnom broju savremenih razarača i njima sličnih fregata ugrađen, umjesto klasičnog turbinskog pogona — nuklearni pogon, dok su za PNBHO već riješene linije nuklearne zaštite, sredstva za dekontaminaciju broda i posade, kao i unutar-brodski ABH-saobraćaj. Očigledno je, dakle, da su savremeni razarači i fregate u taktičkom pogledu predviđeni prvenstveno za borbu protiv podmornica i kao protivvazdušna i protivpodmornička zaštita flotnih sastava kojima jezgro čine nosači aviona ili krstarice.

No, istovremeno s tim i drugim tehničkim promjenama, smanjeni su, ili sasvim otpali, neki drugi zadaci koje su razarači imali u klasičnom periodu. Tako, na primjer, artiljerijska podrška koju su pružali u prošlom i ranijim ratovima primorskom krilu fronta KoV postala je beznačajna, s obzirom na relativno slabe mogućnosti klasičnog glavnog kalibra razarača. Osim toga, taj zadatak mogu mnogo efikasnije obavljati drugi brodovi, avioni i rakete. Dalje, zaštita velikih konvoja ili većih desantnih formacija, kakve su bile u posljednjem ratu — pri čemu

¹⁴ Za ilustraciju se može navesti primjer V. Britanije. Ona je u prošlom ratu imala preko 280 razarača, a danas ih ima svega 22, iako je to tradicionalno pomorska velesila, tehnički jedna od najrazvijenijih zemalja i relativno veoma bogata zemlja. Ili, drugi primjer: cjelokupan budžet za RM Holandije 1966. godine iznosi 160 milijardi dinara — znači toliko koliko stoji jedan razarač, a budžet RM Norveške — 54 milijarde dinara, što znači da bi RM Norveške trebalo da uloži tri kompletna godišnja mornarička budžeta da bi izgradila jedan razarač.

¹⁵ U srednjem dimenzije: 120 × 12 × 10 m.

su razarači i fregate imali odlučujuću ulogu, — bila bi veoma rijetko i teško izvodiva u uslovima nuklearnog rata, a možda čak i neizvodiva; napokon, velike i presudne bitke na otvorenim morima između velikih flotnih formacija u kojima su nekada razarači igrali veoma važnu ulogu — takođe odlaze u historiju zbog veoma smanjenih mogućnosti grupisanja brodova na otvorenom moru. Prema tome, ove izmjene operativno-taktičke uloge i zadatke klasičnih razarača, izazvane naglim razvojem savremene tehnike, ukazuju na svoj način na tendenciju i nužnost ispadanja iz stroja ove vrste brodova za sve one RM koje nemaju u svom sastavu kapitalne brodove namijenjene za »veliku transoceansku strategiju«.

U cjelini uzevši, revolucionarnu rekonstrukciju i preoružavanje klasičnih razarača i fregata, odnosno izgradnju novih savremenih brodova ove vrste mogu tehnički izvesti i finansijski izdržati samo zemlje sa visokorazvijenom industrijom i velikih ekonomskih mogućnosti. To praktično znači da razarači imaju, doduše, perspektivu da se i dalje zadrže u stroju s tendencijom daljeg usavršavanja, ali u krajnje malom broju zemalja odnosno RM. Obratno, može se sa dovoljno sigurnosti predvidjeti da će, zbog naprijed navedenih razloga, male i većina tzv. srednjih RM veoma brzo i definitivno brisati i razarače sa svojih flotnih lista.

No, važniji od svih navedenih razloga, koji u naše vrijeme utječu na tendenciju opadanja broja i izmjenu taktičke namjene razarača klasičnog tipa iz drugog svjetskog rata — leži u činjenici da su, zahvaljujući upravo istim, naprijed spomenutim tehničkim dostignućima, uspješno izgrađene i sve se više omasovljuju i dalje se usavršavaju nove vrste brodova koji po svojim osnovnim karakteristikama daleko nadmašuju klasične razarače kao artiljerijske, torpedne i protivpodmorničke brodove. Riječ je o širokoj listi *lakih površinskih ratnih brodova* razne namjene. To su, prije svega, savremeni *raketni čamci*, *torpedni čamci*, modernizovani *patrolni pp-brodovi*. To su brodovi različitih vrsta i tipova pogona (nuklearni, turbinski, motorni i sl.) i nalaze se već u stroju raznih mornarica Istoka i Zapada, kao i u nekim RM azijskih i afričkih zemalja.

Upoređenjem, na primjer, taktičko-tehničkih karakteristika savremenih lakih raketnih, torpednih i pp-brodova i njihovog naoružanja s istim karakteristikama postojećih klasičnih razarača dolazi se do veoma ubjedljivog zaključka da prvi po svim osnovnim kompleksima imaju ogromne prednosti. Po tonaži, kao i po brojnom stanju posade jedan raketni čamac, na primjer, manji je oko deset puta od razarača, te adekvatno tome i toliko puta nerentabilniji kao nuklearni cilj. Kao mali brodovi raketni čamci se mogu, za vrijeme dok su van dejstva, efikasno maskirati ili skloniti u podzemna skloništa, što je s razaračima nemoguće ili veoma teško postići. Dakle, raketni čamac je jeftiniji oko petnaest puta od klasičnog razarača, a razorna moć njegovog plotuna je deset puta snažnija od artiljerijskog plotuna klasičnog razarača, što znači da se za ista materijalno-finansijska sredstva dobija oko 150 puta veća silina vatrenog udara. Sličan odnos postoji i između klasičnog razarača i savremenog torpednog čamca, pp-broda, itd. Pa čak, ako uzmemo u obzir i taktičko-tehničku fleksibilnost klasičnog razara-

ča, što znači da umjesto jednog razarača treba imati 3—4 laka broda različite namjene, još je uvijek opća taktičko-tehnička i ekonomska prednost u razmjeri najmanje 1:5 na strani navedenih lakih brodova.

Modernizacija pogona, naoružanje i oprema lakih površinskih brodova ove vrste donijela je sa sobom neočekivano novi i baš za male RM veoma poželjan taktički momenat. Savremeni laki brodovi, naime, u stanju su da se mnogo efikasnije obračunavaju s daleko većim ratnim brodom nego što je to bio ranije slučaj. Zahvaljujući svom raketnom naoružanju i elektronskoj opremi, danas se i raketni čamac od svega nekoliko stotina tona deplasmana može kao ravnopravan protivnik suprotstaviti razaraču, pa čak i krstarici, a torpedni čamac naoružan torpedima relativno velikih dometa i s glavom za samonavođenje ne mora više, radi torpediranja, ulaziti u zonu masovne vatre brodske artiljerije protivnika, nego može uspješno upotrijebiti svoje oružje sa daljine na kojoj ga protivnik jedva može i radarski otkriti.

Prema tome, najnovija naučna i tehnička dostignuća omogućavaju i malim RM i ekonomski siromašnijim pomorskim zemljama da modernizuju i kvalitetno bitno ojačaju svoje pomorske snage, a time i suštinski povećaju njihovu ulogu u okviru ukupnih odbrambenih snaga zemlje.

Osim već navedenih radikalnih promjena i daljih tendencija usavršavanja raketnih, torpednih, i pp-brodova i njihovog naoružanja i opreme, osjeća se veoma snažno dijalektika razvoja i usavršavanja i drugih vrsta lakih površinskih brodova. Tako, na primjer, u naše vrijeme veoma je živo nadmetanje u pronalaženju i razvijanju sve novih i novih vrsta *morskih mina* i nasuprot njima odgovarajuće *minolovne opreme*. Na planu usavršavanja minskog oružja, tako reći, danomice se otkrivaju i praktično na minskim upaljačima primjenjuju novi principi iz područja hidrodinamike, tlaka vodene mase, magnetizma, elektrike, elektronike, akustike, kao i najrazličitije kombinacije ovih principa. Najnoviji rezultati se na tom području, naravno, drže u tajnosti. No, da je taj proces veoma intenzivan, da se tu postižu veliki rezultati i da se očekuju razna iznenađenja i velike poteškoće u minskom i protivminskom ratovanju — vidi se najbolje po raznoobraznosti izrade analogne minolovne opreme i po broju *minolovaca* koji se drže danas u stroju. Do prvog svjetskog rata, na primjer, bilo je u desetak najrazvijenijih RM svega oko 200 minolovaca, pretkraj rata bilo ih je samo u Engleskoj i Njemačkoj RM preko 1.000, a u drugom svjetskom ratu bilo je u 11 većih RM oko 2.270. Danas u 43 RM ima 1.812 najrazličnije opremljenih minolovaca, što predstavlja najmasovniju vrstu površinskih brodova u mirnodopskim uslovima.

Prema dostupnim podacima savremeno usavršavanje i daljnji razvoj minolovaca karakterišu slijedeći osnovni momenti: povećanje brzine razminiranja ugradnjom plinskih turbina na brodu i drugih vrsta i kombinacija brodskih pogona; povišenje sigurnosti broda u protivminskom pogledu upotrebom raznih vrsta amagnetskih materijala (aluminijum, laminirano drvo, plastične mase i sl.); izgradnja i omasovljenje takozvanih nepotopivih minolovaca; opremanje broda fleksibilnom protivminskom opremom za razminiranje raznih vrsta kontaktnih i ne-

kontaktnih mina; izgradnja tzv. lovaca — minolovaca i ugradnja na njih raznih elektronskih aparatura za prethodno otkrivanje mina, itd.

Na osnovu svega izloženog može se reći da se razvoj flotnih snaga malih RM, a takvih je najviše,¹⁶ kreće u pravcu povećanja lakih, brzih i površinskih brodova. Njihov sadašnji razvoj i daljnje usavršavanje karakterišu: male dimenzije broskog trupa, stalno povećanje brzine i vatrene moći, preciznost gađanja i sigurnost osmatranja ciljeva, te automatiziranost opsluživanja. Na taj način savremene male RM miroljubivih zemalja, zahvaljujući upravo modernom naoružanju i opremi svojih lakih brodova, mogle bi sutra, ako ustreba, neuporedivo potpunije i sigurnije izvršiti svoje zadatke — potpunije i sigurnije nego što su to ikada mogle.

Među takve RM spada i naša RM. U procesu njene tekuće modernizacije nužno su prisutne spomenute tendencije savremenog razvoja ratnih mornarica. A to je upravo ono na što nas je orijentisala dalekovidnost našeg vrhovnog komandanta već prije 15 godina. Ipak, valja ovdje naročito naglasiti da pri svim ovim novitetima, ne treba zapostavljati i neka dobra i oprobana klasična rješenja. Svršishodnom i upotrebljivom moći će se smatrati samo ona RM u kojoj budu uspješno sinhronizovana određena dobra stara i još bolja nova rješenja. Studije ove vrste i u nizu drugih armija kao i najnovija iskustva nekih od njih (Vijetnam) — pokazuju da bi bilo pogrešno odbaciti bez izuzetka sva klasična oružja. O tome vodi računa i naša RM u svojoj tekućoj izgradnji.

PODVODNI BRODOVI I UBOJNA SREDSTVA

Naročita pažnja u izgradnji savremenih flota, i velikih i malih RM, posvećuje se usavršavanju i omasovljenju *podmornica*. Razloga ima više, a najvažniji su ovi: specifične taktičko-tehničke osobine ovih podvodnih brodova i prednosti koje odatle proizlaze i koje bi imale naročiti značaj u savremenim uslovima ratovanja; relativno povoljne cijene koštanja jedne napadno-torpedne podmornice na klasični pogon, te taktičko-namjenska fleksibilnost podmornica.

Podmornice se kao jedna od najmlađih vrsta brodova, od svog nastanka¹⁷ do danas nalaze na liniji stalnog uspona i po usavršavanju svojih taktičko-tehničkih karakteristika i po povećanju broja podmornica u stroju. Samim time naglo je porasla i uloga koja im se daje u okviru zadataka ratnih mornarica. Do prvog svjetskog rata samo je 13 RM posjedovalo oko 280 podmornica. Već u prvom svjetskom ratu broj se penje na 670, a u drugom samo u deset najjačih RM bilo ih je preko 2.300.¹⁸ Poslije rata nalazimo podmornice u stroju 30 savremenih RM,

¹⁶ Od 96 RM koliko ih danas ima u svijetu, preko 80 se mogu nazvati malim.

¹⁷ Vidi priloženi grafikon. Prva prava podmornica konstruisana je 1900 god.

¹⁸ Nagli pad broja podmornica odmah poslije drugog svjetskog rata nije izraz opadanja značaja te vrste ratnih brodova, nego je posledica kapitulacije fašističke Njemačke i Japana, koje su u toku prošlog rata raspolagale najvećim brojem podmornica.

a i ostale teže da što prije dođu do njih i da ih imaju u što većem broju. Ovo, prije svega, zbog toga što je princip koji se rodio zajedno s prvom podmornicom tj. da je ona relativno jeftino i veoma efikasno sredstvo koje slabijim RM obećava ozbiljne uspjehe i protiv daleko jačeg protivnika na moru — zadržao svoju vrijednost sve do danas, neovisno o svim relevantnim promjenama uslova borbe na moru koji su u međuvremenu nastali.

I na ovoj vrsti brodova revolucionisani su svi osnovni elementi i bitno su promjenjene taktičko-tehničke karakteristike. Savremene podmornice kreću se podvodnom brzinom i do 30 čv, što im obezbeđuje da relativno lako gone svoje površinske žrtve i da lakše izbjegavaju ili prekidaju PEL — kontakte koje protivnikovi pp-brodovi teže da uspostave i održavaju radi uništenja. Suštinski im se povećala brzina zarunjavanja i dubina ronjenja, što ih praktično obezbeđuje od udara iz aviona, helikoptera i površinskih pp-brodova klasičnim pp-sredstvima, a vidno smanjuje i efikasnost modernih pp-sredstava, kao što je npr. američka pp-raketa («Asrok»).

I naoružanje savremenih podmornica naglo se razvilo. Iako je kod daleko najvećeg broja savremenih podmornica ostalo torpeda i dalje kao glavno naoružanje, ipak je i u ovome postignut kvalitetan skok. Savremeno podmorničko torpeda premašuje domet i preko 20 km, ima glavu za samonavodjenje, a kreće se brzinom dva puta većom od brzine nekih od svojih ciljeva. Dio većih podmornica RM SSSR, SAD i još nekih RM naoružan je i raketnim projektilima ogromnih dometa s nuklearnom glavom, što je osposobilo podmornice da iz podvodnog stanja tuku i uništavaju ciljeve strategijskih razmjera. Dalje, danas se svaka deseta podmornica kreće na nuklearni pogon, što im daje gotovo neograničeni radijus dejstva i čini ih praktično neovisnim od baza, što je do naših dana bila jedna od velikih slabosti ove vrste brodova. Napokon, savremena elektronska oprema podmornica obezbeđuje posadama sigurnu navigaciju u svim uslovima, sigurnu vezu s pretpostavljenom komandom i snagama sadejstva svih vidova, te daleko lakše pronalazjenje ciljeva i dejstva po njima.

Podmornice su sigurno brodovi koji bi u eventualnom svjetskom ratu odigrale veoma krupnu ulogu — krupniju možda od bilo koje druge vrste ratnih brodova uzete ponaosob. Osim toga, zbog ambijenta u kome se kreću i dejstvuju — pod vodenom masom — sigurno su najžilaviji brodovi koji bi relativno najlakše podnijeli opća uništavajuća dejstva protivnika i vjerovatno posljednji došli na red da budu uništeni.

Zbog tih i takvih karakteristika podmornica i zbog značaja koji bi one mogle imati u eventualnom ratu, postale su faktor koji na poseban način utječe na savremenu trku i razvoj najvećih RM u cjelini. Konkretno, nuklearne podmornice naoružane, na primjer, raketama tipa «Polaris» s tačno određenom namjenom strategijskog bombardovanja potencijalnog protivnika izazivaju potrebu da potencijalni protivnik gradi u svojoj RM takve podmornice i ostale protivpodmorničke snage u RM i van nje, koje će spriječiti namjeru onih prvih — i obratno. I tako je danas u punom jeku jedno od najintenzivnijih nadmetanja »štita i mača« u okviru oružanih snaga potencijalnih protivnika, nadmetanje kome je zaista teško sagledati kraj.

Koliko značaj podmornicama u odbrani svoje zemlje pridaje npr. sovjetsko rukovodstvo može se najreljefnije vidjeti iz činjenice što je to danas jedna od najmasovnijih vrsta brodova u sovjetskoj RM. Od 860 podmornica koliko ih danas ima u svih 30 RM — polovina (430) pripada sovjetskoj RM. Od tih 430 podmornica, 30 je na nuklearni pogon i naoružane su najmoćnijim projektilima.¹⁹

Međutim, podmornice imaju svoj značaj ne samo za velike RM. Zbog svojih navedenih specifičnih osobina i prednosti u savremenim uslovima ratovanja i relativno povoljne cijene koštanja, podmornica je veoma privlačna i za male RM. Proizvodna cijena jedne savremeno opremljene torpedne podmornice, deplasmana 600—800 tona, s klasičnim pogonom — kreće se danas oko desetak milijardi dinara, što omogućuje i zemljama slabije ekonomske moći da drže u stroju veći, odnosno, potreban broj podmornica. Ta vrsta brodova obezbeđuje malim ratnim mornaricama, koje imaju isključivi zadatak odbrane svog mora i obale, da iskoriste podmornice za daljnja izviđanja i blagovremeno otkrivanje namjera potencijalnog agresora na moru i da se s njim obračunavaju dalje od svojih voda, te da samim tim stvaraju ostalim pomorskim i obalnim snagama svoje zemlje potrebno vrijeme i povoljnije uslove za organizovan doček i efikasna protivdejstva. Podmornice se, naravno, mogu koristiti i za druge zadatke: prevoženje pomorskih diverzanata, tajno polaganje mina, transport ljudstva i materijala, itd. Sve to ima poseban značaj za male ratne mornarice, koje u odbrani od tehnički nadmoćnijeg napadača redovno ne mogu obezbijediti sebi prevlast na površini mora i u vazduhu.

Imajući u vidu sve navedene prednosti podmornica i njihov značaj za odbranu mora i obale naša zemlja i RM pridaju toj vrsti brodova izuzetnu pažnju. Naše mogućnosti su, pri tom, danas veoma povoljne, zahvaljujući, prije svega, uspjesima u poslijeratnom, ekonomskom i industrijskom razvoju zemlje, a posebno uspjesima naših mornaričkih instituta, projektantskih i brodograđevnih kapaciteta. Pri svemu tome, čuvajući ljubomorno svoju samostalnost i nezavisnost, mi se i ovdje, kao i pri izgradnji armije u cjelini, koristimo u potrebnoj mjeri povoljnim mogućnostima saradnje i trgovine s ostalim prijateljskim zemljama, držeći se principa da iz inostranstva nabavljamo samo ono za što postoji ekonomsko ili tehničko opravdanje.

U cjelini uzevši, ova vrsta ratnih brodova ispoljava izrazite tendencije stalnog narastanja taktičkog i operativnog, a kod velikih RM i strategijskog značaja, i daljeg tehničkog usavršavanja i brojčanog povećanja.

Pomorski diverzanti su relativno najmlađi rod pomorskih snaga. Prve uspjehe zabilježio je u prvom svjetskom ratu, a u posljednjem se snažno afirmisao, iako ukupni procenat učestvovanja u pomorskim operacijama nije naročito impresivan. Međutim, ovdje su važniji neki drugi momenti. Prije svega, pomorski diverzanti sa ubojnim, razornim i transportnim sredstvima kojima su bili opremljeni imali su u prošlom ratu značaj u tome što su izvršavali zadatke koji se nisu mogli izvršiti ni najjačim ratnim brodovima, avijacijom ili nekim drugim sredstvima.

¹⁹ Prema podacima »Jane's Fighting ships«, 1964/65.

Drugo, taj rod je, bez sumnje, neuporedivo najjeftiniji i može se omaškoviti neznatnim materijalno-finansijskim sredstvima, što za male ratne mornarice ima, nesumnjivo, veliki značaj. Prema jednom grubom proračunu, za cijenu jednog razarača može se najsavremenije opremiti, naoružati i obučiti ešelon od nekoliko hiljada pomorskih diverzanata, koji dobro i svrsishodno upotrebljeni mogu da daju borbeni efekat veći nego čitavi divizionni razarača. Drugim riječima, uz potrebnu masovnost, adekvatnu opremljenost i dobru uvježbanost ovo je rod koji pri odbrani mora i obale može da na nenese agresorovoj floti i bazijskim elementima na protivničkoj i da eventualno okupiranoj teritoriji — akvatoriji upravo katastrofalne gubitke.

Dalje, ono što bi u savremenim uslovima ratovanja bilo naročito važno — pomorskim diverzantima je disperzija i u mirnodopskoj lokaciji i pri ratnim dejstvima osnovni i normalan princip što znači da bi bili najmanje ugroženi opasnošću od nuklearnih udara agresora.

Napokon, rezultati nauke i tehnike na području nuklearne energije, raketnih i drugih goriva i elektronike našli su i nalaze svoju primenu u naoružanju, opremi i podvodnom specijalnom transportu i pomorskih diverzanata. Ovo ih čini neuporedivo pokretnijim i efikasnijim, nego što su to bili u prošlom ratu. Osim toga, tako opremljeni pomorski diverzanti, za razliku od, recimo, japanskih diverzanata — samoubica iz prošlog rata, mogu da izvrše zadatak i da se živi i zdravi vrate u svoje jedinice, što je sa psihološke i moralne tačke gledišta više nego presudno za njihovu upotrebu i dejstva.

Zbog svega toga danas se ovom rodu pridaje poseban značaj u svim ratnim mornaricama. Prema nekim podacima u nizu zapadnih zemalja, koje raspolažu velikim i najvećim flotama, u specijalnim mornaričkim centrima uvježbavaju se već u miru diverzantska jezgra dok se masovnost obezbjeđuje putem raznih »bezazlenih« civilnih sportskih organizacija gdje se hiljade omladinaca obučava u raznim disciplinama podvodnih aktivnosti. Nije, dakle, tačno da pomorske diverzantske razvijaju i moraju razvijati samo ratne mornarice koje nisu u stanju ekonomski i tehnički da izgrade i održavaju veliku flotu.

Naša RM ima i potrebu i vanredne mogućnosti da svoje odbrambene redove bitno pojača i ovim borbenim ešelonima. S neznatnim materijalno-finansijskim izdacima i nešto više pažnje i pridavanja većeg značaja ovom pitanju može se učiniti mnogo više nego što smo to dosad postigli, te time veoma brzo i efikasno ojačati naš odbrambeni zid duž nekoliko nizova otoka i čitave hiljadu kilometara duge obale. Hiljade i hiljade naših hrabrih omladinaca vaspitanih u duhu socijalističkog patriotizma, blagovremeno i adekvatno obučeni, i savremeno tehnički opremljeni, sa tradicionalno usađenom ljubavlju za slobodom i sa odnjevovanom i naslijeđenom hrabrošću — mogli bi sigurno bolje i efikasnije braniti svoje more i obalu, nego što smo mi za to imali tehničkih i stručnih mogućnosti u narodnooslobodilačkom ratu.

Na kraju, istakli bismo još samo jednu, za sve savremene RM zajedničku tendenciju razvoja. Sve RM teže da već u miru izgrade onakve i onolike flotne snage kojima treba da započnu i završe rat. Ova težnja proizilazi prije svega iz uverenja koje bazira na veoma vjerovatnoj

pretpostavci da u eventualnom globalnom nuklearnom ratu niko ne bi mogao da računa s bitnom obnovom ili povećanjem svoje flote, budući da bi sigurno vojna industrija i brodogradilišta bili među prvim ciljevima na koje bi se ustremila nuklearna razaranja protivnika. Ovo za razliku od drugog svjetskog rata, kada je, na primjer, njemačka RM uspjela u toku četiri godine borbe na Atlantiku da potopi 13.000.000 tona savezničkog brodovlja, ali su u tom istom periodu SAD i Engleska uspjele da izgrade 38.900.000 tona novog brodovlja ili tri puta više nego što su im iznosili gubici. Sigurno je da se na ovakve ili slične mogućnosti ne bi moglo računati u uslovima općeg nuklearnog rata.

Ovim, naravno, nije ni izdaleka iscrpljena sva kompleksnost naslovne teme. Primjena najnovijih naučnih i tehničkih dostignuća na usavršavanju tehničke strane RM ima svoje korjenite reperkusije i po mnogim drugim aspektima njenog razvoja. Tako, npr., nova mornarička tehnika utječe radikalno na izmjenu organizacije i formacije RM; na izmjenu operativno-taktičkih principa borbene upotrebe pomorskih snaga; ona posebno iziskuje temeljite promjene u sadržaju i metodu pomorsko-stručnog i tehničkog obrazovanja mornaričkog ličnog sastava, kao i njegovog adekvatnog političkog i moralnog formiranja i psihološke adaptacije. Napokon, nova tehnika unosi korjenite promjene i u način izučavanja historije pomorskih ratova u smislu potrebe za rigoroznijom selekcijom korišćenja iskustava i pouka iz prošlosti. Iako sva ova i niz drugih pitanja spadaju, šire uzevši, u okvir naslovne teme, ipak je svako od njih posebna i široka problematika koja traži poseban i pažljiv studij i poseban prostor.

No, neovisno od toga, a na osnovu onog što je iznešeno u okviru naslovne teme, smatramo da su u savremenim RM veoma uočljivi slijedeći procesi:

1. Savremene velike mornarice pokazuju, pored ostalog, tendenciju daljnjeg zadržavanja, razvoja i usavršavanja određenih vrsta velikih površinskih brodova.

2. Male ratne mornarice pokazuju tendenciju izbacivanja iz stroja svih većih brodova uključujući i razarače, zamjenjuju ih lakim brodovima relativno velike brzine i udarne moći, te time vidno smanjuju razliku svoje borbene efikasnosti u odnosu na velike.

3. Podmornice i ostale podvodne sile i sredstva zauzimaju sve značajnije mjesto u svim ratnim mornaricama — velikim i malim i pokazuju tendenciju da efikasno zamijene ili nadopune i u operativno-taktičkom i u strategijskom pogledu određene sile i sredstva ne samo unutar odgovarajućih RM, nego i u odnosu na druga dva osnovna vida oružanih snaga — KoV i RV.

4. Nova tehnička sredstva bitno povećavaju agresoru mogućnosti *udara iz daljine* i sve efikasnijeg razaranja elemenata obalske odbrane branioca. Ali, s druge strane, slična tehnika u rukama branioca obezbeđuje ga od iznenađenja raznih vrsta; omogućava se daleko efikasnije i dalekometnije osmatranje, borbene uspjehe u podmorničkom i mornarskom ratovanju van svojih teritorijalnih voda i, zahvaljujući modernim lakim brodovima — žilaviji i efikasniji otpor u borbama na *manjim odstojanjima*, tj. u svojim teritorijalnim vodama.

5. U svakom slučaju, nova tehnika diktira onim ratnim mornaricama kojima je osnovni zadatak odbrana svog mora i obale — da u neuporedivo većoj mjeri nego do sada i teoretski i praktično poštuju principe disperzije, živog manevra i brzog reagiranja na situacije koje bi sobom donio savremeni rat na moru, kao i mogućnost i potrebu maksimalnog maskiranja i fortifikacijskog uređenja određenih objekata i elemenata svoje operacijske osnovice.

6. S obzirom na taktičko-tehničke karakteristike savremenih ratnih brodova i tendencije njihovog daljnjeg razvoja — sve su manje vjerojatne pomorske bitke i sudari velikih flota na otvorenom moru i krupne pomorskodesantne operacije klasičnog tipa. Drugim riječima, dva dosad najvažnija taktičko-operativna oblika ispoljavanja borbenih dejstava klasičnih RM odlaze u historiju. To za male RM znači da bi im se osnovni oblik borbenih dejstava ispoljavao u svakodnevnoj aktivnosti za povoljni operativni režim u svojim vodama.

7. Napokon, zahvaljujući primjeni i uvođenju u sve vidove oružanih snaga tehničkih dostignuća sa područja nuklearne energije, raketnih goriva i elektronike, gotovo su sasvim nestale granice između ratovanja na moru, kopnu i u vazduhu: svi mogu da dosegnu sve. U tom smislu se ispoljavaju i dalje tendencije razvoja savremenih ratnih mornarica, što izaziva, pored ostalog, potrebu za čvršće i radikalnije organizacione integracije vidova i u periodu njihove mirnodopske izgradnje i u periodu eventualne njihove borbene upotrebe.

Admiral

Mate JERKOVIĆ